

Små historier

En man är ute och säljer knivar och kommer in i en gård.

- Skå ni köp nô kniver?
- Ärä nô stål ti dôm då?
- Int vet jä int, ä skull va myttjy stål ä om ä skull va stål tì allihopa, mân jä har en ti knivskeda. Ni kån få köp hån för hån vet jä ä stål ti.

Affären uppgöres me n innan knivhandlaren går in i nästa gård sticker han en ny kniv i knivskedan och börjar på nytt:

- Skå ni köp nô täljkniver?
- Ärä nô stål ti dôm då?
- Int vet jä int, ä skull va myttjy stål ä om ä skull vâ stål ti allihop, mân jä har en ti knivskeda. Ni kån få köp hån för hån vet jä att ä stål ti.

En man från Romma som länge kört med en gammal häst möter en dag Nygårds Lars, hästhandlaren från Tibble. Nygårds Lars framställer sin vanliga fråga:

- Ör snart får jä sälj en est åt dä?
- Ant jä est förut ell'.
- Jo, men änn ä sô gammöl å klen.
- Man änn låt dânt illa!

På den tiden då Stenberg bodde i Gattug nya stuga, Ankarkrona i Djäken Olles och Johannes Ullman i skolhuskammaren kom Anders Altsar från Hjulbäck hit som lär-ling åt dem och fick sin bostad hos Fisk mor. Ullman var vid denna tii hemma i vår stuga och målade. Den ena duken efter de n andra framställdes. Anna satt modell och Altsar satt vid bordet och ritade. Under tiden satt Urväders mor på pallen framför de väggfasta sängarna och stack strumpa. Hon var mycket intresserad av att se hur den Unga lärlingen klarade sig. Jodå, hon såg snart att han skulle bliva förmer än sin mästare. När tidninge n Dalpilen kom ville Ullman gärna titta i den. En gång stod en bit, hämtad ur gamla papper, om häxorna som brändes på ~~hå~~ Käringberget. Han läste stycket för Urväders mor som dock, på grund av att hon var litet döv, icke riktigt fattade vad som stod varför Ullman sökte förklara det. Slutligen sade gumman: "Dôm skull ha god tid då om dôm skull gå på Käringbärjo!"

Daniel Trolén i Hackmora har i sin ungdom i flera år varit i Amerika. Hem-kommen brukade han berätta många ofta vidunderliga historier därifrån. "I Sverige," sade han, "kan man aldrig få några jämna vägar bara för att man vid sprängning alltid är för snål på dynamiten. I Amerika däremot skulle det alltid vara vagnslastvis och knölar lika stora som Lintjärnsberget sköt man bort på ett skott" När han en gång berättade om hur han varit med och ställt i ordning en väldig laddning var det en som frågade:

- Ä smäll föll duktigt å då tå ett töckö skött?
- Omm ä smäll, ja. Ja, ä smäll i fler dagör.

En leksandsgumma är på besök hos sin son i Stockholm. En gång när gumman är ensam hemma ringer det på telefonen. Gumman tar telefonen och svarar. Den telefone-rande kommer med några förfrågningar som gumman icke kan besvara varför han tror att han kommit fel och frågar:

- Var är jag nånstans?
- ?
- Var är jag nånstans?
- Jä vet då assint var du ä jä!

59

Udd far berättade: Det var en gång en turist som kom in i en gård för att köpa mjölk. Det var bara två unga flickor hemma som lät honom få dricka så mycket mjölk han ville. När han var mätt frågade han huru mycket det kostade. Då sade den ena flickan: "Mor sad inna ho geck att om hä kom nön luffer å villä ha mjölk så skull vi ge 'n diddä mjöltja, man vi feek int ta nô betalt för na, för hä ha drunknä i mus ti na."

Det var en gång en rättvikskarl som sade sig vara släkt med kungen därför att han liksom kungen hette Hans. Men då var det en leksandskarl som påstod att han tog fel. Han hörde nog i stället till en annan släkt. Då ville rättvikskarlen veta vad han menade för släkt och leksandskarlen svarade: "Döm som ä står om ti kattjes 'n, Hans Oxe och Hans Åsna."

I Berhansbuder hade "Gammöl Guffar" ett rävgiller. En gång när han kom dit blev han storbelåten ty han fick ut gillret plocka fram en död räv. Medan han på nytt ställer upp gillret blir han åter påmint om den goda jaktmarken när han ser en räv skymta mellan buskarna: "Jasså, ä spring en dan å." sade han. Men när han slutligen skulle bära hem sitt byte blev han snopen ty den döda räven var försvunnen.

Under förra världskriget voro två av kristidsnämndens utskickade ute och synade. När de komma in på gården hos Hisvåls Oll i Romma frågar de: "Har du mycket säd i harbrä?" Olle svarar; "Nej, nör jä va in där i går mött jä två myssör och kän ni tänka, döm hadd tåron ti ögon."

Ordstäv

En del varor bliva bättre ju längre de sparas, andra åter bliva sämre. Några ordstäv om detta är: Halm ligger till sig, hö ligger från sig. - Lin blir gull, ull blir tull.

På hösten brukade man slakta får. Köttet saltades och en del torkades på spett i taket. Torkade fårbogar och fårlår var "suggol" som var både smaktigt och bekvämt att hava med sig i matsäcken om sommaren. Ett ordstäv om detta var: När gucku har ropat på köttet behöver det sedan varken kokas eller stekas.

Den som köper och sår, han köper och får.

Den kålroten som sist kom ti säcken rullade först ur.

"Slö ti du sôm sir." sa Bågg far nô flaska va tom.

Mera Amerika-skryt

Den skrytsamma svenskamerikanen berättar om stora båtar. En av åhörarna tycker att Gustav Wasa dock var en stor båt, men svenskamerikanen genmäler: Gustav Wasa, tœckô båter har dôm på klocktjåjon ti Amerika."

En orättvisa

Ångfartyget Prins August som en lång följd av år var Siljans enda ångbåt gjorde även regelbundna turer Leksand - Mora. En person som ville åka till exempel till Mora måste betala en bestämd avgift. Många personer på den tiden kunde aldrig förlrika sig med denna stora orättvisa: Att en person skulle vara tvungen att betala för att få följa med fast båten i alla fall skulle fara.

Aprila

Denna sägen är numera icke så allmän, men den är gammal ty min far har i sin barndom hört den berättas av en gammal gunna i Storollasgården i Ullvi. Den lyder så här: Den sista april skall Aprila buffra, det vill säga ge sig i väg ned allt sitt pick och pack. Det är av stor vikt att hon kommer iväg ordentligt ty det varna sommarvädret kommer då i stället. Men om det den dagen är "nålavädör" (blåser nordlig vind) så kan hon icke buffra utan blir kvar hela sommaren. I så fall har man att vänta aprilväder under hela den kommande sommaren.

Töntkal

Tonten var bra att ha i gården. Han gick alltid och drog till huset både det ena och det andra. Han hade en "järnuggu" (större korg av järn) i vilken han bar foder m.m. till kreaturen. Vidare ryktade han och ansade korna så att de blevo släta och fina. Det kunde dock finnas kor som Töntkal icke tyckte om och hade man en sådan ko i ladugården var det bäst att fortast möjligt göra sig av med den ty Töntkal drog fodret ifrån henne och ryktade henne bakvänt. Vår folket i gården icke vänliga och snälla mot Töntkal så flyttade han, och då var det bättre att han aldrig varit i gården ty han gick sedan och drog ifrån gården allt vad han dragit dit och mycket mera till.

De som ville hava Töntkal till gården skulle innan man lade sig på julafton gå ut i fjäset och där ställa ett brinnande ljus, en skål med grynvälling och en vante som skulle vara försedd med två "timmlingar" (tummar). Då kom Töntkal till gården. Sedan hade man att varje julafton göra likadant. Det var husmodern själv som skulle sköta om detta. Det hände en gång att i en gård var husmodern sjuk så att hon icke kunde gå ut, varför pigan, noga instruerad, skickades istället. Pigan bar sig dock så funligt åt och råkade svenna vantens ena timmling med ljuset. Då fick hon ett så kraftigt slag av järnuggu så att hon hörde hur det "sjängla" (sjöng) men ingenting såg hon. När pigan kom tillbaka in i stugan berättade hon för matnor om slaget hon fått. Då sade matnor: "Det hade du icke fått om du farit fram som du skulle."

På grund av den stora risken att icke kunna hålla sig väl med Töntkal var det ingen i Ullvi som ville försöka att få honom till gården. Slutligen var det i en gård man gjorde ett försök. Det såg dock länge ut som de skulle ha besvärat sig förgäves, men så en gång när gårdsfolket voro i fäbodarna hörde grannarna en kväll att någon slarade och gick i trapporna. Då förstod grannarna att nu hade Töntkal kommit till gården.

Mannen som lånade bort hästen

Det var en gång en bonde som fick besök av en mystisk figur som ville låna hästen för att köra vind i en gruva. Som bonden förki tillfället icke hade något bruk för hästen och dessutom hade snått om foder, lovade han fränlingen att få låna hästen. Det bestämdes att hästen skulle ställas på en bestämd plats, utan sele och grinna. Så gick det någon tid och en dag behövde bonden sin häst. Den dagen stod hästen på samma plats som den förut blivit ställd. Hästen såg ut för att ha blivit ytterst väl hällen och väl ryktad. Sedan funderade bonden på att ställa hästen på den ovannärnda platsen varje gång han själv icke hade någon användning för den, men så snart som hästen behövdes vid gården stod den åter på sin plats, ryktad och fin. Bonden hade sedan mycket litet besvär med hästen och framför allt räckte fodret sedan bättre till.

Hos den kloka gubben

En man hade tappat sin häst som gått på bete i skogen. När mannen trots ivrigt sökande icke kunde återfinna hästen vände han sig slutligen till en klok gubbe för att få veta var den var. Den kloka gubben sade att den dagen kunde mannen ingenting få veta men om han kom tillbaka nästa dag skulle han få veta var hästen var. Den kloka gubben rådde mannen att försöka få ^husrum i någon granngård för i hans gård fick han inte stanna. Trots förbud smög sig mannen upp på en foderskulle där i gården och lade sig att sova. På natten vaknade mannen och såg genom en springa i väggen att den kloka gubben kommer ut och går bakomför stallet där han ställer sig och slår i

luften med en låg björkvidja, så att ett vinande ljud hördes. När han stått där en stund uppenbar sig den onde, som av den kloke får förebråelser därför att han icke genast kom när han blivit kallad. Den onde svarar att han icke kunnat komma förr emedan han först måste hjälpa en kvinna att mörda ett barn. Beträffande hästen svarade den onde att denne på ett namngivet ställe fastnat med en fot mellan två stenar. Nu ville den kloka hava närmare upplysningar om hästen. Men då sade den onde: "Det är onödigt ty ägaren ligger här på stallsskullen och hör på oss." Den kloka sade: "Gör han det så vrid nacken av honom." Men den onde svarar: "Det kan jag icke för mannen har gjort bön innan han lade sig." Mannen gick sedan utan att mera gå in till den kloke och återfann hästen på det nämnda stället fastsittande mellan ett par stenar. Men mannen sökte aldrig någon kloß gubbe mera.

Katt Kari

Gösta Anders Andersson i Ullvi tog sig hustru från byn Mjälgen. I sinom tid flyttade även svärmödrern efter till Ullvi. När Gösta Anders med sin familj år 1868 emigrerade till staten Kansas i Amerika stannade svärmödrern kvar i Göstasgården till sin död. Hon bodde då i lissstugan, samma stuga som Jakob Gävels år 1936 flyttade till Kråkbodarna.

Den kvinna som då i en svärmöders skepnad kom till Ullvi hette Fälltom mor, även kallad Katt Kari, en mycket skrockfull människa som i byn lämnat efter sig många övernaturliga historier. Åtskilligt av det hon berättade hade hon själv upplevat i livet. Gumman hade i sina dar mycket varit med kreaturen i fåbodarna västaför. En gång när hon var ute i skogen såg hon en rad barkkremсор hänga på en trädgren. Hon råkade vidröra en av dem. En dag senare när hon kom till samma ställe var den bark hon vidrört förvandlad till en "sällkedja" (silverkedja). Hon förstod då att det var Rådens sällkedjor som hängde där fast alla, utom den hon förut vidrört, för henne syntes som barkkremсор.

Katt Kari har också berättat om en pojke som blev tagen av Råden. Nu vet jag icke om det var hennes son eller om det var hennes broder. Forslund skriver en historia om Katt Jerk i två olika exemplar. Detta blir troligen den tredje om samma sak. Pojken var försvunnen och kunde på flera dagar, trots ivrigt letande och skallgång icke återfinnas. Då var det någon som rådde mödrern att ge några skilling till kyrkan så skulle säkert pojken hittas av någon vid en bäck under sammanringningen. När offret till kyrkan var gjort återfanns mycket riktigt pojken vid en bäck vid tiden för sammanringningen. När han kom hem satte han sig på pallen och man gav honom en skål med välling men han åt icke så mycket bara öste välling på sidan om skålen och sade: "Ät ni gösser!" Modern trodde nu att han icke var riktigt "kresnä", varför hon tog pojken med sig till prästen med begäran om att han skulle döpas om. Den unga hjälpprästen som de träffade försäkrade att pojken var riktigt dött, men han tog dock honom med sig till rummet innanför expeditionen. När de kommo ut förmånade prästen gumman att icke fråga gossen om varken vad prästen sagt inne i rummet eller något annat i denna sak.

På hemvägen när de gingo genom Moskogen satte sig gumman på väggkanten och frågade gossen vad prästen hade sagt. "Äst immlom", svarade gossen. Då förstod gumman att prästen läst Fader vår.

Detta har skett "västaför" men även "östaför" har man varit utsatt för kidnapping. En sägen finns om att en flicka skall ha blivit tagen i det slogänget som kallas Torsarvstakten, men något i detalj därom kan jag nu icke erinra mig.

Botemedel för allehanda krämpor

De stockar som skall vara till byggnadstimmer måste späntas och täljas. Vid spänningen avhugges "spänär" (spånor). I dessa kan ibland vara ett ofta rätt stort hål efter en kvist. Ett späne med hål hörde fordom till husapoteket och vid behov användes det som botemedel mot ont i halsen. Man skulle då hålla hålet framför munnen medan man drack vatten ur en skopa. Detta kallades att dricke genom en kvist.

Den som var hes skulle salta ner tungspenen, det vill säga lägga salt på skaftet av en täske och föra det in i halsen.

Den som stammade narrades att gå dit där man höll på men slakt av kalv. Då skulle slakterskan hastigt slänga kalvlungan i ansiktet på den som stammade. Vid slakt skulle barnen för att bliva lättlärd bita där det ryckte och rörde sig i köttet. Barnen skulle även akta sig för att läsa medan de åto ty då blevo de hårdlärd.

Hade någon en vagel i ögat skulle den täljas ut ögat och i trä. En person skulle då lägga en trästicka lodrätt framför ögat på den som skulle botas och sedan med en kniv skära i stickan mittför ögat och därvid säga: "Jä kötö å jä kötö!" "Ökö köt du då?" frågar patienten. "Jä skull köt en vagölyf ögö på dä å ti trä," svarar den andra.

Att tvätta sig i majvatten var bra för mycket, bland annat för såra ögon. Det var regnvatten från takrännor tillvarataget i maj månad under några bestämda dator just när luften var fylld med livgivande kraft. Ofta hände att inget regn kom under den tiden men då tillvaratogs det som efteråt först kom. Det sistnämnda var dock svagare.

En kvinna berättar att en gång för åtskilliga år sedan när hon en gång var bort ifrån hemmet i ett ärende och dörren under tiden stod olåst, fann hon vid hemkomsten att det låg en "bäkubulla" på bordet. Hon förstod då att man höll på med bak i någon av granngårdarna och enligt gammal god sed kommit till henne med en bulla att smaka. Nu hade tyligen den som kommit med bullen icke funnit någon hemma och då lagt den ifrån sig på bordet. Kvinnan började nu äta av bullen och som den smakade bra och hon var hungrig slutade hon icke förrän alltsammans var uppätet. Efteråt fick kvinnan ont i ena benet. Smärtorna blevo allt värre och slutligen kunde hon icke sträcka ut benet. När en äldre granngunma fick veta sammanhanget förklarade hon att tydligen hade den som lämnat bakubullen önskat kvinnan ont och då hon sedan ätit den fick hon krämpan i benet. Enda botemedlet, försäkrade gumman, var att "kasta ut" och det erbjöd hon sig att göra. På kvällen infann sig granngunman hos den sjuka och samlade i en medförd träskål sju olöka delar som hon klippte av kvinnans hår, naglar, linne och dylikt tills det bestämda antalet var fullt. Sedan svängdes skålen några varv runt det sjuka benet och gumman gick sedan den raka vägen till en korsväg där hon slängde skålens innehåll över axeln samtidigt som hon vände sig. Då hördes ett gny i luften, ett säkert kännetecken att det onda nu for sin kos. Sedan gick gumman tillbaka, hela tiden utan att se åt sidan eller bakåt.

En annan kvinna berättar att hennes dotter en gång fått några elakartade utslag i ansiktet som aldrig ville bli bra. Modern förstod att flickan råkat komma i något som det slogs ont efter och det skulle botas med utkastning. Nu var det först att taga reda på varifrån det onda kommit, ty hade det kommit ifrån luften, genom att flickan råkat komma i någon "svärtjil" (virvel) eller frusit på något vis så skulle man kasta ut i luften. Var det onda från vatten, genom att flickan pulsat i någon vattenspuss eller på något annat olämpligt sätt varit i beröring med något vatten, så skulle man kasta ut i älven. Eller hade det kommit utav att flickan lekt med kall jord eller dylikt, då skulle det kastas ut i jorden. För att få veta detta samlades tre stenar. Att hitta en sten i jorden var ingen konst, icke heller att få tag i en sten som låg i vatten, den togs i en bäck. Värre var det att hitta en sten i luften. En sådan fanns dock till slut på en stubbe efter en avhuggen säl. De tre stenarna lades i elden, sedan man tagit säkert märke på dem så att de icke förväxlades. När de blivit heta kastades de i kallt vatten. Från två av stenarna märktes inget särskilt men från

den tredje, den som kommit från bäcken, hördes ett fräsande ljud. Det onda hade alltså Kommit ifrån vatten. Nu återstod bara att i vanlig ordning kasta ut. Detta skedde nu i Älven och flickan blev bra. När det sedan kom i dagen att flickan, innan hon fått utslagen, badat i Älven, ansågo de att alltsammans var utrett.

En man var på väg till en klok gumma för att få bot för sin pojke som fått en svår värk i ena käken. Mannen gick från fäbodarna över ett berg men gick vilse i en trakt där han ansåg sig fullt hemmastadd. Det såg ett tag ut som han icke skulle komma någonstans. Slutligen efter många vändningar kom han dock på rätt väg. När han kom till den kloka gumman omtalade han hur vilse han gått. Gumman tog då fram ett papper och ritade ut precis hur han gått. Om hon ritade rätt kunde nog ingen kontrollera. Det var onda makter eller illvilliga personer, menade hon, som genom trolldom försökte hindra mannen att få bot för pojken. Värken hade kokmit utav att pojken i en å halakat på en sten och blivit rädd. Sedan hade det slagits ont efter.

Ett enkelt sätt att skydda sig sig för liknande fall som här nämnts var, menade man förr, att spotta och säga: "Tvy för allt ont, bättre spotta än lida ont."

De som först började åka cykel efter vägarna här på trakten hava berättat att när de på den tiden åkte förbi gamla personer kunde det ibland hända att någon gumma i häpnad över det besynnerliga tilltaget, spottade och utbrast: "Tvy för allt ont, bättre spotta än lida ont."

Växtn'dô och tvârrn'dô

En sak som man av gammalt hade nogareda på var månens växlingar, särskilt under de märka årstiderna då man hade stor nytta av månskenet. Varje "tungöl" räknades som en period för sig. Var det till exempel besvärligt väder en längre tid så väntade man att nästa tungöl skulle bliva bättre. När man på hösten flyttade till fäbodarna tog man visserligen icke almanackan med sig men de togo före buffringen nogareda på tiden för ny- och fullmåne m.m.

På tredje dygnet efter nytändningen brukar månen bliva synlig. Då var det bäst för den som var ute och såg den första gången i fria luften, helst skulle man hålla något i handen, men för den som var inne och såg den första gången genom glas var det icke vidare bra för då fick man åtminstone snuva under hela tunglet. Var månen när den först syntes vass blev det ett kallt tungöl. Var den mycket liggande blev det mycket snö. Vände man sig till kloka för att bliva hjälpt på något vis kunde man av dem få det svaret att "på dötta tunglô kannä då int bi nönning, mån på nästa ska vi försöka".

Ny och nedan kallades av de gamla växtn'dô och tvârrn'dô. Enligt folktron var det mycket som skulle göras på den ena som alls icke kunde göras på den andra månhalvan, till exempel taga in medicin. Var man så oförståndig att man gav barnen maskfrö på växtn'dô så växte maskarna istället för att de skulle ha blivit utrotade, om medicinerna intagits på tvârrn'dô. Men var det fråga om medicin för matlust, hälsa och krafttext så skulle den naturligtvis intagas på växtn'dô. Man sysslade även med mediciner som skulle brukas en gång på växtn'dô och en gång på tvârrn'dô. Ibland kunde man få välmentat råd, till exempel: "Det ska du inte göra förrän det blir slut på tvârrn'dô."

Medsols och motsols

När man kokade gröt eller välling så skulle man, om den skulle bliva välsmakande, röra och vispa medsols. Men motsols skulle det gå när något, som var i olag skulle rättas till som till exempel när en klok gubbe skulle bota en ko mot oseden att gå hem från budan. Han ledde kon in i stugan och drog henne i svansen baklänges tre varv runt den på golvet framflyttade huggstâbbôn "motsols".

Gamla ordspråk

Senst tacka vart vitöst.

Ett ordspråk som Urvädersmor brukade då något barn eller någon äldre tråkades och icke ville tvätta sig i vatten där någon tvättat sig förut. Ordspråket skall ha härstammat från någon som hållit på och tvättat fåren och då skulle det märkliga ha inträffat att den sista tackan blev renast, trots att vattnet då givetvis var smutsigast.

Dit di en tacka huppô, hupp di ara.

De sällskapskära fåren hade den seden att om en tacka hoppat över en gårdsgård eller dylikt så hoppade de andra besinningslöst efter.

Ä ska föll nön vill ha fårn för ulla.

Därmed menas att om fåret var magert och klent hade dock ullen ett visst värde. Ordspråket användes om någon flicka var rik men hade just inga andra egenskaper.

Dån en lambôn lamb dån ara.

En olägenhet med fåren var att de började föda lamm redan innan de voro fullvuxna. Ordspråket användes även om unga kvinnor.

Värjôn tar geta fast ho ä märkt.

Fast man satte sitt bomärke på en sak var man ändå inte säker för tjuvar.

Nôr 'n sir värä då sir 'n årô.

Ett ordstäv som min far brukade och menade att när man såg väderleken under vårsådden så visste man att det i huvudsak skulle bli likadant under husbärgningstiden, till exempel regnigt i början och vackert i slutet eller tvärson.

Det är bättre att få en snöflinga än en bröns i såskäppan.

Därmed menas att man skall börja så så tidigt att man hinner göra färdigt innan brönsarna kommer.

Den ena korpen hackar inte ur den andra ögat.

Belyser att skojare och andra oärliga affärsmän sällan företar sig något som skadar deras yrkesbröder.

Om tiggaren får ost vill han steka den.

Gammalt ordspråk som belyser att den som får något gott vill göra det ändå godare.

"Fresta duger," sa Danils Päll.

Uttrycket användes när någon skrytsamt sade sig kunna göra något som andra icke trodde honom om.

Det går lättast att räkna i förväg.

Belyser att det icke alltid går efter uträkningarna.

Det är bättre att vänta på tolvskillingarna än att springa efter dem.

Morfars ordspråk när han var på gårdafarihandelsresor till Mora.

Döm ät mä döm har å därinilla får döm svälta sô rä tar.

Ordspråket talar för sig självt.

Nô mân har ä sôm bäst ska mân vakt sä sôm nest.

Ordspråket är en motsats till det föregående och menar att när man har överflöd på något bör man särskilt akta sig för slöseri. Kan användas när det gäller pengar, utsäde och annan spannmål samt mycket annat.

Skick mân bårän tä byn får mân gå ättô själv.

Barnen äro icke så särdeles pålitliga när de skola gå ärenden varför den som skickat dem ofta måste gå efter.

Stå till hands likson såstörn.

Såstörn som brukades när man bar vatten i en så skulle alltid stå på en bestämd lättillgänglig plats.

Alltid är det för mycket när den fattiga skall få någonting.

En kvinna är på pastorsexpeditionen för att få ett barn döpt. Prästen säger: "Ni har barn förut." och kvinnan svarar: "Ja, åtta stycken." "Det var mycket det." säger prästen som känner familjens ekonomiska ställning, men kvinnan gennämler: "Ja, allti ärä för

59
nyttjy, nō dān fättiga skā få nōnting."

Det finns mera vallmar i Borås.'

De kringvandrande västgötarnas ordspråk.

När solen skiner, skiner det överallt.

Sade en gång en östgötaflicka när hon bjöd alla närvarande även för henne obekanta på karameller.

Du är som en krona bland tolvskillingar.'

Beröm av en uppsalaflicka.

Är du en såndär som arbetar i andras fickor?

Sade en tidningsförsäljare i Stockholm till en kollega som sålde tidningar i hans distrikt.

Ä rop int ä rōmmō sōm ton⁴ä.'

Därmed menas att när man skall göra ett nytt kärl, låda, skrin eller dylikt, ja, även uthus är det bättre att göra det något för stort än ~~lite~~ för litet.

Unnamännōn ä stur.

Om några som inte är så snabbfotade "knöpp å" (går i förväg) kan han hinna förvånansvärt långt innan en efterkommande snabbare hinner ifatt honom.

Om man får nō ti sättjōn så nog birä nōgga råd ti bättjōn.'

Om det var en torr eftersommar och höst var man orolig för hur man skulle få vatten till kvarnarna.

Dä ä tiäs nog tä lyft hatt'n nō harr'n kom.'

Ler, ler, ler, slō sōnd å köp mer.'

Många av de gamla föraktade oseden att istället för träskålar och tråg köpa spillkumar, stenfat, tallrikar m.m. av porslin.

Nō kraftan får bort får modō bort, gack sta sän å vā kär.'

Ordspråk efter Perhansfarmer, som därmed ville påvisa sambandet mellan kraft och mod. Det är inte så lätt att vara modig när krafterna tryter.

YRKEN SOM FÖRSVUNNIT I.

Sågbladssmidning i Ullvi.

Av gammalt har det funnits en smedja i nästan varje gård och varje bonde hade en större eller mindre färdighet i smideskonsten. Men därmed är det icke sagt att alla voro smeder, skulle man hava något mera vidlyftigt utfört vände man sig alltid till någon som var mästare i yrket. Och mästersmeder har det funnits i Ullvi. Under förra seklet ända fram till 1870-talet var sågbladssmidning på väg att bliva ett allmänt handtverk i byn. Men dithän kom det dock aldrig, ty så snart det började finnas så kallade engelska sågblad i marknaden kunde ullvissmederna icke följa med i utvecklingen. Huru sedan den svenska storindustrin tog hand om tillverkningen är ett kapittel för sig.

I en år 1863 tryckt beskrivning över dalsocknarna står att läsa följande: "Såsom hemslöjd må särskilt nämnas leksandskarlarnas färdighet att göra spinrockar och andra ~~tyx~~ hjularbeten. I Ullvi och flera byar tillverkas även sågblad av ganska god beskaffenhet."- Ett rätt så bra betyg alltså.

Den smed som var mest berömd för att göra bra sågblad var Gop Olof Carlsson, född 1794 i Hälla. Han kom till Ullvi som måg i Gopgården. Hans smedja stod på backen ovanför landsvägen mitt emot gården. På äldre dagar bodde han ensam med sin gumma, de voro nämligen barnlösa. Några kor hade de icke, endast två getter. Han dog i oktober 1875.

Innom bypolitiken synes han ha varit mäktig envis, men för detta fick han också en visa den började sålunda:

I Ullvi bör man kalla
en rådman över alla
Oll Callson heter han.
Fast krutet icke smällde
han geten likväl fällde
så gott som någon ann.

Vad versens senare del syftar på kan man numera endast gissa sig till, det låter som om han någon gång vid slakt ämnat skjuta en get men så klickade bössan och då visade Oll Callson att han kunde fälla den ändå.

Det är troligt att han i yngre dagar farit omkring ibygderna och såldt sitt smide, säkert är åtminstone att han i sällskap med en annan smed brukade fara till Norge med sågblad och liar, samt hemförde därifrån sill som var så fin och god att någon liknande fick man sedan- enligt en gammal gubbes utsago- aldrig se. När stockholmssågarena på höstarna begåvo sig iväg medförde de flera dussin sågblad av hans tillverkning.

61

Det goda rykte som hans sågblad vunnit gjorde att han överhopades av beställningar och så snart han om söndagarna kom till Noret formligen skockades kunderna omkring honom och alla ville bjuda på en sup för att deras beställning dästo fortare skulle komma i turen.

I bäcken som rinner genom Ullvisheden var på den tiden en damm och i fallet nedanför ett vattenhjul som drog en slipsten. Där slipades sågbladen så att de blevo tunna och blanka. Men under högsommaren var bäcken vanligen torr och om vintern frös hjulet fast, då var det ingen annan råd än att flytta slipningen in i fäiset och då var det drygt och långtråkigt för den som skulle dra. Gop Olle brukade hava en granne till dragare som han betalade med 3 skilling för kväll.

En annan namnkänd smed var Djäken Erik Olsson född 1814. Sedan han giftat sig och flyttat till Ullvisheden kallades han mäst för Hedfar eller rätt och slätt för saxsmeden, att göra saxar var nämligen hans specialitet. Han var en mästare i alla sorters finare smiden och gjorde vävspännare, lås, nycklar m. m. men med tiden blev som sagts hans tid mest upptagen med att göra saxar jämte vävspännare. Att han en tid även gjorde sågbladbevisar bland annat ett papper från 1841 där det står att han i betalning för ett sågblad erhållit 24 skilling. Ett papper från 1846 visar att han till en som brukade idka gårdfarihandel sållt sågblad för 4 Riksdaler. Han brukade hava sin gumma till hjälp i smedjan och förklarade att hon var den bästa smedjedräng han kunde få. Den kända dalmålaren Back Erik Andersson fann detta så märkvärdigt att han målade dem på en tavla, där man såg gubben stå vid städet och gumman stod bredvid och drog pusten.

Om vintrarna brukade Hed far draga land och rike omkring med sitt varulager på en kälke. Det var på hemvägen från en sådan handelsresa som han mötte sitt öde. Han hade den gången icke hunnit så långt söderut förän han funnit föret vara så besvärligt att han beslöt sig för att ~~återvända~~ vända tillbaka, men nådde aldrig hemmet. Det dröjde länge innan de hemmavarande väntade hem honom och började göra efterforskningar. Det framkom då att två pojkar i Ål varöt de sista han träffat, de hade hjälpt honom draga kälken över de bara åkrarna ned på sjöns is, innan de där skildes hade han visat pojkarna var hans hem var beläget. En kvinna i Berg hade en kväll tyckt sig höra nödrop från trakten av Bunk, men som det sedan ej hördes av att någon saknades trodde de att det var någon sjöfågels läte, fast gumman själv försäkrade att hon aldrig hört någon fågel låta så. Så snart detta blev känt började man draga och leta i älven och i Insjön, därvid hade de en tupp, i en hopspikad bur, med i

båten, tuppen skulle röra på sig och flaxa med vingarna och på det visst giva till känna när man var mitt över den som drunknat. Men tuppen rörde sig icke och dragningen blev utan resultat. En tid därefter kom liket flytande till älvbron vid Tunsta, där det blev upptaget. Detta skedde år 1879. Några år därefter sålde hans efterlevande gården och egendomen samt flyttade till Aspeboda. Smedjan står ännu tämligen oförändrad kvar.

En tredje som slog sig på att göra sågblad var minn morfar Rönnäs Olof Andersson, född 1816, död 1876. (Farfars far till konstnären David Tägtström.) Av de verktyg han därvid använde finnes det mästa kvar, däribland även stämpeln O A S. Av ett dussintal påbörjade men ej färdiga sågblad som han efterlämnat fins nu endast två stycken kvar. Han tycks dock ha slutat rätt tidigt med detta handverk, om det nu berodde på att han icke lyckades så bra eller att hans tid för mycket upptogs av annat arbete.

Man har berättat att han satt framför gårdsfönstret inne i stugan, medan han tandade och filade bladen. Ett skruvstöd var fäst vid den väggfasta bänken och i detta fastskruvades en mall som var försedd med en skåra lagom stor för ett mellanrum mellan två taggar, sedan var det att med tillhjälp av en trekantig stans (mejsel) borthugga en fördjupning i bladet, flytta på detta en smula och uppreparbetet, tagg för tagg tills hela sågbladet var färdigt, det hela avputsades med en fil. Därförut hade bladen i smedjan utsmidts till lagom längd, bredd och tjocklek, blivit härdade och stämplade samt slipade.

Barnen, som voro den tidens elektriska motorer, hava på äldre dagar intygat: att draga slipstenen vid sågbladsslipning var då det långtråkigaste de viste.

En fjärde sågbladssmed var Perhans Per Olsson. En femte Hammar eller Lasses Anders Olsson. Men säkerligen har det funnits flera.

En sjätte sågbladssmed var Juvas Per Andersson, från gården no.35 gamla no.19, son till dalmålaren Juvas Anders Ersson. De woro sju bröder som alla blevo gifta inom byn. Per var stor och stark han kallades i dagligt tal för "Stora Per" och som bevis på hans styrka finnes några historier. Han kom en gång till torget just när några ungdomar höllo på att pröva sina krafter med att lyfta en stock. Då sade Per: "Örknint mer pojker?" han tog sedan stocken på axeln och bar den ända till planen där Juvas gättu går ned där vände han och bar den tillbaka igen. En präsiss likadan historia finns omm "Djåkenstugu Oll"; även han vände på samma ställe gärdesgårdarnahindrade på andra ställen. En annan historia omm Stora Per är från något kvarter

7. 1/2 mil från byn, 3 mil från byn, 4 mil från byn, 5 mil från byn (J. L.)

där han låg och sov och så var det några som tog sig det ofoget före att försöka bära ut sängen där han låg, men då stötte sängen emot dörrgåten och Stora Per vaknade samt fick tag i en man i vardera handen och doppade dem växelvis i kälåan ^(En annan gång var det på en dans) utanför dörren. Det blev slagsmål. Stora Per vände sig till "bon" och frågade om han tyckte, man skulle göra rent hus. När denne medgav detta, sade Per till honom att han skulle ställa sig bakom hans rygg och så langnade Per ut alla de andra. Uttrycket "bon" tyder på att man inte var i Ullvi utan någonstans neråt landet. Per Andersson dog, när han, i sällskap med sin son And. Persson född 1844, var på väg till Axmar för att smida. Det var på en av norrlandsbåtarna, från Gävle norrut, som han insjuknade och dog, troligen i blindtarmsinflammation. Liket fördes sedan tillbaka och begravdes på Kopparbergs kyrkogård.

En skicklig smed var han, specialisten på att göra sågblad och saxar. Grunden efter smedjan syns ännu på gårdstomten.

I Torsarvets fäbodar finnes en såg med stämpeln P A S på bladet länge har jag undrat vem smeden var men det är naturligtvis Juvas Per Andersson i Ullvi.

Igåden där dalmålaren Juvas Anders Ersson bott fans länge en massa målningar som brukade lånas ut för att kläda väggarna i gästbudsstugorna både i Ullvi och andra byar. Men den nya tiden kom och målningarna blevo överflödiga, deras slutliga öde blev att de såldes som lump till Grycksbo papersbruk.

Omm ^t Stora Per: Har Kestin Hagström berättat.

Omm Hed far: Har Brita och Karin Hed berättat åtskilligt.

end husförlust köd på lasarett i Falun